

7. Kůlna – nejucelenější kronika vývoje člověka na území Moravy

V Moravském krasu se nachází řada významných archeologických lokalit, které dokumentují působení člověka v různých časových etapách. Tunelová jeskynní troska – Kůlna –, je však sídlištěm, které lze co do významu považovat za unikát evropského měřítka. Několik dalších podobných míst je sice na Moravě více, například jeskyně Šipka u Štramberka, dále pak v Moravském krasu Pekárna, Býčí skála či Švédův stůl, avšak Kůlna je výjimečná širokou škálou odkrytých kulturních vrstev – od nejstarších neandertálců u nás až po nálezy ze středověku.

Jeskyně Kůlna patří vývojově k systému Sloupsko-šošůvských jeskyní. Jedná se o relikv prastaré jeskynní úrovně, která kdysi odvodňovala Sloupské údolí do dnes již z velké části neexistující jeskynní soustavy vázané na Pustý žleb. V té době ještě nebyl tento krasový kaňon tolik zahloubený

Portál Kůlny
na začátku 20. století

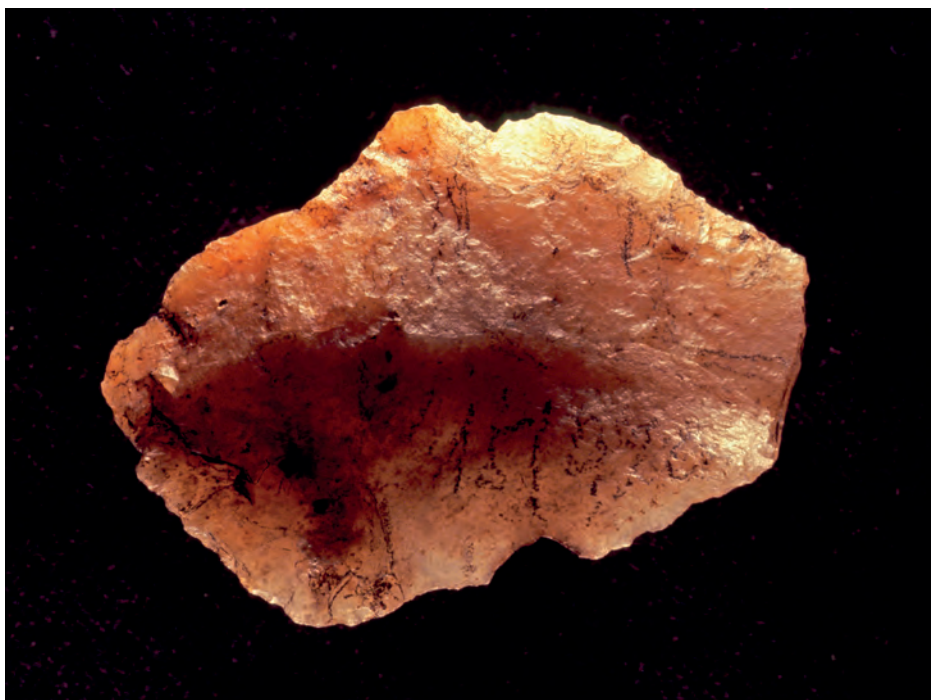

Vykopávky v Kůlně
z šedesátých let 20. století
vedené Karlem Valochem

a v místě jeho dnešního dna se patrně nacházel podzemní koridor. Z mohutné meandrující chodby zůstala právě Kůlna nebo také skalní útvar Hřebenač. V pozdějších dobách se vody začaly prořezávat puklinami do nižších úrovní, a to i v Kůlně samotné. Svědčí o tom soustava propastí, která vede do celkové hloubky 75 m.

Dnešní Kůlna je 87 m dlouhá, 25 m široká a 8 m vysoká prosvětlená sluj, z obou stran otevřená přirozenými vchody. Větší, jižně orientovaný patří s rozměry 44 × 8 m k největším jeskynním portálům u nás. Přilehlá prostora je mimořádně pohodlným místem pro ukrytí, přežívání, udržování ohně i práci, a právě proto se stala unikátem.

Archeologické poklady zůstávaly skryté v usazeninách Kůlny dlouhou dobu. Ještě v 19. století se touto jeskyní proháněla koňská spřežení po vozové cestě. Nádherně modelovaný portál se také stával objektem zájmu malířů. První odborné průzkumy sedimentů Kůlny učinil ve druhé polovině 19. století Jindřich Wankel. Již v padesátých a šedesátých letech prováděl rozsáhlé speleologické průzkumy Sloupských jeskyní. Sondážní práce v Kůlně však uskutečnil až v roce 1880. Ve východním koutu prostory se mu podařilo odkrýt soubor kostěných a kamenných nástrojů, které později nabídl k prodeji přírodovědnému muzeu ve Vídni (dnes Naturhistorisches Museum). Zároveň požádal tamního vedoucího prehistorického oddělení

Drasadlo ze spongolitu

Josefa Szombathyho, aby nálezy prostudoval. Již v té době byly nálezy přiřazeny do mladšího a středního paleolitu.

Nejrozsáhlejší komplexní výzkum Kůlny v 19. století učinil bezprostředně po Wankelových nálezech Martin Kříž v letech 1881–1886 a poté ještě krátce v roce 1891. V průběhu prací vyhloubil v sedimentech osmnáct průzkumných šachet. Kromě archeologických a paleontologických nálezů odkryl vchod do propastovitého systému, který dnes nese jeho jméno. Největší speleologické objevy v Křížových jeskyních pod Kůlnou pak učinil Karel Absolon. Další neméně úspěšné vykopávky provedl koncem 19. a počátkem 20. století Jan Knies, který měl v té době ve Sloupu krasové muzeum. Potom byla Kůlna prohlášena již poněkoli káté za „vykořistěnou“ a výzkumy v ní ustaly. Za druhé světové války byla jeskyně silně zdevastována, neboť zde byla zbudována podzemní továrna na letecké součástky. Sondy s cennými profily byly zasypány, dno celé Kůlny zabetonováno a vchody zazděny. Nejcennější nálezy však stále setrvaly pod vrstvami usazenin.

Díky trpělivé práci badatelů v poválečném období se podařilo v důležitých místech betonový povrch odstranit a postupně byly původní profily kulturních vrstev v Kůlně stabilizovány a zachráněny. V roce 1961 následoval rozsáhlý systematický a podrobný archeologický výzkum Moravského zemského muzea v Brně pod vedením Karla Valocha. Trval patnáct let a v jeho průběhu byly postupně doplněny poznatky dřívějších badatelů a také byly učiněny nejvýznamnější nálezy. Plošný výzkum, na němž se podílely desítky odborných pracovníků a brigádníků, odkrýval bohatou historii lidského osídlení. Jak se ukázalo, tato historie se začala psát před více než 120 000 lety. Z nejstarší vrstvy středního paleolitu pocházejí kamenné

nástroje opracované tzv. levalloiskou technikou. Zjednodušeně řečeno se jednalo o tvrdé kameny (například rohovce či porcelanity) štípané do oválného či trojúhelníkového tvaru. Měly ostré hrany a nejčastěji sloužily jako drásadla k činění kůží nebo jako primitivní nože a hroty. Populace neandertálců pobývaly v Kůlně až do svého zániku, který nastal v období zvaném micoquien přibližně před 45 000 lety. Z této poslední etapy existence *Homo sapiens neandertalensis* pocházejí kosterní pozůstatky, u nichž bylo stáří určeno na asi 60 000 let. Byla nalezena část horní čelisti se čtyřmi zuby a temenní část lebky nedospělého neandertálského jedince. Kromě toho byly objeveny ještě tři mléčné zuby. Tyto nejcennější nálezy doplňuje další bohatý materiál ze štípaných kamenů a kostí.

Oblast Moravy byla jedním z prvních míst v Evropě, kam přišli první lidé moderního typu, tedy *Homo sapiens sapiens*. S jistotou lze říci, že zde pobývali před více než 35 000 lety a krátkou dobu existovali společně s neandertálci, než je zcela vytlačili. Jeskyně Kůlna se nevyhnula osídlení pravěkého moderního člověka, ačkoli nálezy z kulturních vrstev jsou mladší než například z Mladečských jeskyní. Proto nelze vyloučit, že by se na území Moravského krasu moderní člověk nevyskytoval již dříve. Nejstarší artefakty moderního člověka z Kůlny jsou staré přibližně 25 000 let. Byli to lovci mamutů a zanechali ve vrstvách jeskyně mnoho kostěných a kamenných nástrojů. Období jejich působení se nazývá gravettien. Další dlouhodobé osídlení Kůlny probíhalo na sklonku poslední doby ledové v magdalenieniu před 12 000–14 000 lety. Lidé v tomto období lovíli ve skupinách koně a soby a jejich nástroje byly objeveny v mnoha dalších jeskyních. K cenným nálezům patří kostěné jehly, držáky kamenných nástrojů, harpuny, náčelnické hole, rytiny na oblázcích ad.

Poslední osídlení zažila Kůlna v době halštatské a římské. Je dokumentováno nálezy převážně železných a bronzových předmětů a keramiky.

Kromě pozůstatků člověka a jeho činnosti byly ve vrstvách sedimentů Kůlny odkryty kosti pleistocenní i holocenní zvířeny a také bohaté pozůstatky vegetace. Jeskyně Kůlna tak podává komplexní a dlouhodobý obraz životního prostředí a klimatických podmínek, které panovaly na území Moravského krasu posledních 130 000 let.

Detail čelisti neandertálce

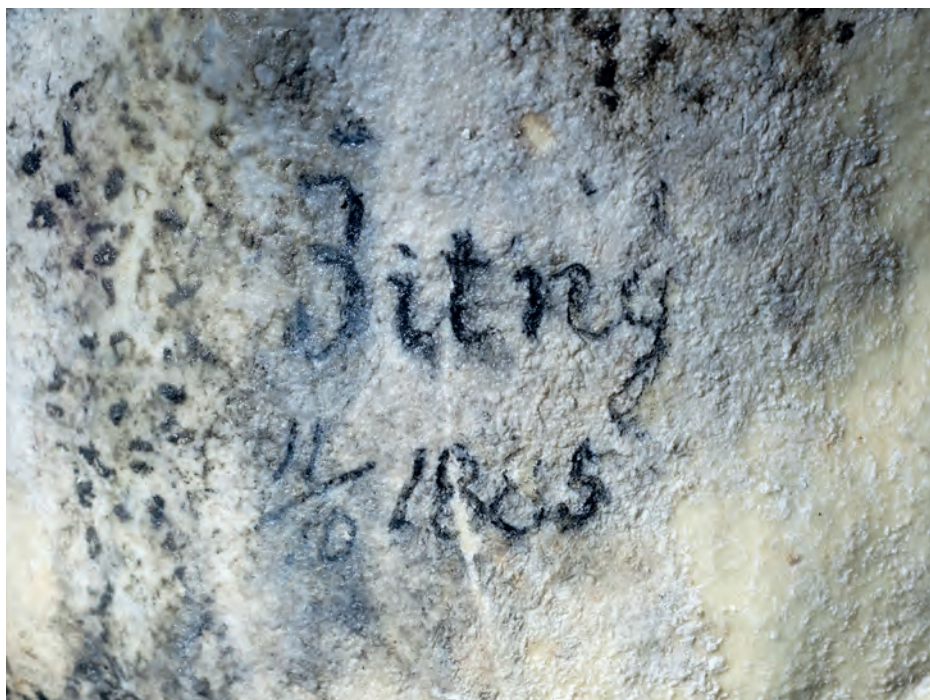
8. Další významná sídliště pravěkého člověka v Moravském krasu

Kůlna přirozeně není v Moravském krasu jediným archeologickým nalezištěm. Stopy pravěkého osídlení nese většina jeskyní s větším portálem a prostorou za ním. Nikde jinde se však nedochoval tak ucelený komplex kulturních vrstev jako právě v Kůlně.

V jižní části Moravského krasu v údolí Říčky se nacházejí dvě nadmíru významné archeologické lokality: jeskyně Švédův stůl a Pekárna. Dělí je

Jeskyně Pekárna

Podpis A. Žitného
v jeskyni Výпустku

od sebe jen několik set metrů, ale každá je co do souboru nalezeného materiálu naprosto odlišná. Ve vrstvách Švédova stůl převládají nálezy dokumentující existenci neandertálce, zatímco v Pekárně člověka moderního. První archeologické průzkumy v jeskyni Švédův stůl provedl Martin Kříž roku 1886. Největší objev však učinil student reálného gymnázia K. Kubasek z Bílovic, který vykopal čelist neandertálce. V padesátých letech 20. století byla nalezena kamenná drásadla a zub. Neandertálský člověk zde přebýval v období před 90 000–100 000 lety. Další zajímavostí Švédova stůl je skutečnost, že jeho prostory sloužily jako doupě jeskynních hyen. Jeskyně Pekárna má naproti tomu mnohem výraznější široký vchod a rozlehlejší prostor za ním. Archeologické výzkumy zde prováděla řada badatelů v několika etapách od roku 1880. V kulturních vrstvách byly postupně odkryty nálezy převážně z období magdalenien, kdy zde přebývali lovci koní a sobů. Mezi nejvzácnější nálezy patří umělecké předměty: koňské žebro s rytinou tří bizonů, jiné s rytinou čtyř koní, figurka ženské postavy, oboustranně zdobené lžícovité předměty aj. Pekárna byla osídlena i v neolitu a v době bronzové.

Střední část Moravského krasu reprezentuje několik jeskyní s archeologickými nálezy z různých údobí vývoje člověka. Malebné Křtinské údolí s mnoha jeskynními portály a vodním tokem se stávalo vhodným útočištěm nejen lidí, ale i zvířat. K nejvýznamnějším zde patří jeskyně Výпустek a Býčí skála. Jejich pravěká historie však заслужuje podrobnější popis v samostatných kapitolách. Ve východní části Křtinského údolí nedaleko Výпустku se nachází nevelká, ale významná jeskyně Žitného. Její charakteristický oválný vchod neunikl pozornosti vedoucího prehistorického oddělení vídeňského

přírodovědného muzea Josefa Szombathyho. Známy badatel, který působil ve druhé polovině 19. století na území Moravy, prováděl především výzkum a dokumentaci ve Výpustku. Jeden z jeho pomocníků byl místní revírník z Habrůvky A. Žitný, který se na výzkumech aktivně podílel. Právě on se svolením Szombathyho provedl roku 1883 první vykopávky v sedimentech jeskyně, která pak byla po něm pojmenována. Komplexní průzkum zde učinil v padesátých letech 20. století výzkumný tým Moravského zemského muzea pod vedením Karla Valocha. Již při prvních výzkumech byly objeveny kostěné a kamenné nástroje magdalenienických lovců. Zcela výjimečné byly nálezy nástrojů štípaných z čistého importovaného křišťálu.

Také v severní části Moravského krasu se nachází kromě Kůlny několik významných lokalit obývaných člověkem. Prozatím v nich však byly zjištěny jen pozůstatky člověka moderního.

Široce modelované Ostrovské údolí, které se zvolna prohlubuje do krasového kaňonu Suchého žlebu, patří k nejkrásnějším místům Moravského krasu. V nejširším místě se na něj napojuje menší Krasovské údolí s potokem, který se propadá v několika ponorech do podzemí. V protilehlé straně široké nivy se nachází výrazný Blažkův závrť a celému koutu nádherné přírody dominuje Balcarova skála s výrazným jeskynním portálem. I v okolních skalnatých svazích se nachází několik jeskyní. Některé z nich byly známy odnepaměti, jiné byly objeveny speleology převážně v průběhu 20. století. Nepřekvapí, že tato partie Moravského krasu byla i na konci pleistocénu vyhledávaným místem pravěkého člověka. Prosluněné mělké údolí s jeskyněmi vhodnými pro pobyt, kam přitékala z bočního koryta voda. Přežívali zde ovšem nejen lidé druhu *Homo sapiens sapiens*, ale rovněž rozmanitá pleistocenní zvířena.

Hlavní portál v Balcarově skále s prosvětlenou přilehlou slují byl sídlištěm lovců sobů a koní. Dnes je součástí jeskyně Balcarky, labyrintu chodeb, dómů a propastí, která však byla objevena až v první polovině 20. století. Archeologické průzkumy zde poprvé provedl v roce 1869 Jindřich Wankel, který našel doklady osídlení ze starší doby kamenné. Významnější nálezy učinil roku 1900 Jan Knies. Odkryl šest ohnišť a velké množství kamenných a kostěných nástrojů. Během poslední rekonstrukce jeskyně Balcarky v roce 2007 byl proveden záchranný archeologický výzkum v portálu. Pracovníci Ústavu Anthropos Moravského zemského muzea v Brně zajistili další artefakty v podobě drobných odštěpků silicitů (pazourků, rohovců ad.) a také mnoho kostí pleistocenní fauny. Zajímavá je rovněž zmínka o nálezu lidského zubu a pravěkých nástrojů z nedaleké jeskyně Žižkůvka, která se nachází v protějším svahu údolí. Materiál se však během druhé světové války ztratil.

V Suchém žlebu se nalézají několik jeskyní s výraznými vchody, kde byly odkryty v různých etapách výzkumů artefakty ze starší i mladší doby kamenné. Za zmínku stojí jeskyně Koňská jáma s nálezy neolitické lineární keramiky. Portál jeskyně Kateřinské, jejíž stará část byla známa odnepaměti, byl oproti jiným lokalitám trochu opomíjen. Jindřich Wankel v roce 1869 objevil v síni za vchodem ohniště a nástroje z doby kamenné. Podobné nálezy učinil později Jan Knies. Lze však předpokládat, že při hlubším

a podrobnějším výzkumu by byly v portálu Kateřinské jeskyně i přilehlých prostorách za ním učiněny mnohem významnější nálezy.

Několik jeskyní s dokladem o osídlení v mladší i starší době kamenné se nachází též v Pustém žlebu.

V Moravském krasu je v současné době evidováno několik desítek jeskyní s archeologickými nálezy. S velkou pravděpodobností jich bude více a je jen otázkou času, kdy do depozitářů přibydou další nálezy z lokalit již zkoumaných či nových.

Suchý žleb s Balcarovou skálou, místo hojně osídlované v pravěku